

ФОРМУВАННЯ СИРОВИННОЇ БАЗИ У МОЛОКОПРОДУКТОВІЙ ГАЛУЗІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано стан та перспективи розвитку сировинної бази молокопродуктової галузі Житомирської області. Виокремлено оптимальні зони закупівлі молока молокопереробними підприємствами та фактори, які негативно впливають на стабільне функціонування сировинної бази області. Розглянуто молочарський кооператив, як перспективну форму налагодження міжгосподарських зв'язків між виробником та переробним підприємством, на основі контракції.

Постановка проблеми

На сучасному етапі розвитку молокопродуктова галузь країни знаходиться у складному економічному становищі, зокрема і її фундамент – сировинна база. Різке скорочення поголів'я корів, виробництва молока як у державному, так і у приватному секторах є головною з причин сировинної незабезпеченості молокопереробних підприємств. Велика кількість підприємств втратила сировинні бази, не витримавши конкурентної боротьби з іншими підприємствами, які ефективно побудували матрицю міжгосподарських відносин з виробниками. Інші молокопереробні підприємства залишаються без необхідного об'єму молочної сировини, тому скорочують виробництво – працюють не на повну потужність або простоюють, це все призводить до деградації молокопродуктової галузі. Тому важливого значення набуває створення, розвиток та закріплення сировинних баз за переробними підприємствами. Така пропозиція спрямована на розв'язання низки проблем, а саме: швидкий збір сировини, як у сільськогосподарських та власних господарствах; доставка її на переробні підприємства; раціональне використання; переробка та забезпечення населення молочними продуктами.

Аналіз останніх досліджень

Над станом та проблемами розвитку молокопродуктової галузі працювали відомі вітчизняні вчені-аграрники – В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко [2], О.Є. Данилевська, В.Н. Зимовець, Т.Л. Мостенська [2], П.Т. Саблук [2], М.Й. Малік [5], О.М. Шпичак [7] та ін. В їхній наукових працях висвітлені значні

© О.В. Аксьонова

* Науковий керівник – д.е.н., професор В.В. Зіновчук

напрацювання як в теоретичних, так і в методологічних засадах дослідження молокопродуктової галузі, але незважаючи на це, досі є потреба у визначенні основних чітких підходів та виявленні перспективних шляхів формування сировинної бази для молокопереробних підприємств.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності формування сировинної бази та напрямів ефективного розвитку молокопродуктової галузі Житомирської області, розробка пропозицій з удосконалення організаційних відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та молокопереробними підприємствами.

Об'єкти та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процес формування і розвитку міжгосподарських відносин у молокопродуктовому підкомплексі, з приводу закупівлі молочної сировини у виробників Житомирської області.

Методика дослідження: абстрактно-логічний метод – при вивченні закономірностей розвитку міжгосподарських відносин у молокопродуктовому підкомплексі; метод аналізу та синтезу – при вивченні показників закупівлі сировини та ефективності її переробки; монографічний метод – при дослідженні загального стану розвитку молочного скотарства та молокопереробних підприємств Житомирської області.

Результати дослідження

Молокопродуктова галузь країни та Житомирської області зокрема є важливою складовою національної економіки, оскільки поєднує в собі сферу виробництва молока в усіх формах власності, сферу молокопереробних підприємств та реалізацію готової продукції кінцевому споживачеві. Від стану та розвитку даної галузі залежить ступінь постачання та забезпечення молочними продуктами харчування населення країни, області. Основою для безперебійного функціонування галузі є молочна сировина, яка має бути належної якості та мати відповідний вміст поживних речовин згідно з нормативно-правовими нормами.

Розглянемо рис. 1, на якому зображено виробництво та споживання молока, молочних продуктів (до основних відносим вершки, масло вершкове, продукти кисломолочні та молоко оброблене рідке) населенням Житомирської області, та відзначимо, що виробництво зменшилося на 3,2% у 2008 р. до попереднього року. Відбувається також зменшення фактичного споживання молочних продуктів на 3,0% (2008 р. до 2007 р.), хоча виробництво самого молока обробленого рідкого на одну особу, за статистичними даними, зростає і становить у 2007 р. – 9,7 кг, а у 2008 р. – 10,6 кг. Отже, поступове зменшення споживання молочних продуктів може призвести до зниження імунної системи населення, оскільки нормальне харчування людини – це, в першу чергу, надходження необхідної кількості поживних речовин у збалансованій кількості – білків, вуглеводів, жирів.

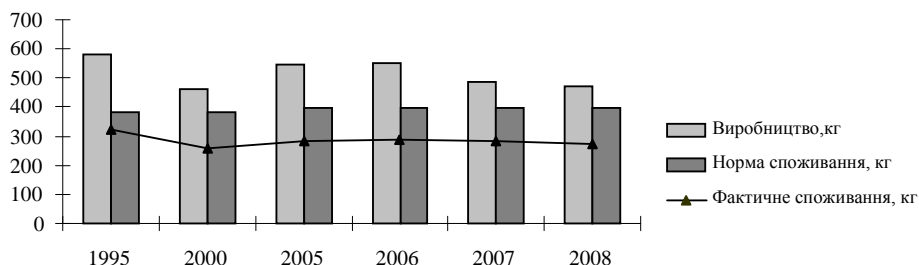

Рис. 1. Виробництво та споживання молока та молочних продуктів на душу населення, кг

Забезпечення молоком та молочними продуктами має особливе значення в отриманні населенням необхідних поживних речовин тваринного походження. Для цього потрібне стабільне надходження сировини від виробників усіх форм власності, з якими переробне підприємство має міжгосподарські зв'язки. Але, на жаль, останніми роками спостерігається кризове становище, яке охопило всі галузі агропромислового комплексу нашої країни та негативно вплинуло на виробництво молока, його промислової переробку. Згідно зі статистичними даними, наведеними на рис. 2., варто зазначити, що чисельність поголів'я корів в усіх категоріях господарств Житомирської області скоротилася з 173,9 тис. голів у 2007 р. до 159,2 тис. голів у 2008 р. Така ситуація пов'язана з нееквівалентним обміном між виробником та переробним підприємством, підвищенням цін на корми та зменшенням витрачання кормів на поголів'я (у 2007 р. витрати склали 30,39 корм. од, а у 2008 р. – 30,06 корм. од.), зниженням платоспроможності населення та сільськогосподарських підприємств, а в кінцевому підсумку – втратою зацікавленості в утриманні корів. Середній річний удій молока від однієї корови Житомирської області зріс на 144 кг за останній рік. Зростання надоїв при падінні поголів'я можна пояснити якісним відбором молочного стада, також зростає продуктивність корів на 5,9% у 2008 р. Щодо виробництва молока відзначимо, що спад відбувся на 20,7 тис. т у 2008 р. в сільськогосподарських підприємствах та на 5,5 тис. т у 2008 р. господарствах населення, натомість у фермерських господарствах спостерігається незначне зростання на 0,2 тис. т. Отже, таке катастрофічне скорочення поголів'я корів, зменшення обсягів виробництва молока ставлять під загрозу продовольчу безпеку населення та погіршення продовольчого балансу. Це також призводить до підвищення конкуренції між молокопереробними підприємствами щодо постачальників сировини, зменшення обсягів закупівлі молочної сировини, в результаті чого погіршується фінансовий стан усіх підприємств галузі, зменшується асортиментний ряд виготовленої продукції. Одним з перспективних шляхів подолання такої ситуації є розширення сировинної бази

переробних підприємств за межі адміністративно-територіальних одиниць, тобто пошук постачальників сировини в інших областях та пропонування співпраці на вигідніших умовах, ніж конкурентне підприємство.

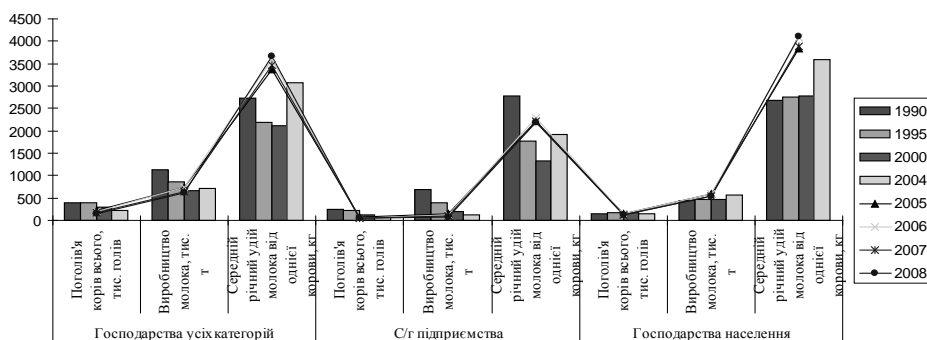

Рис. 2. Динаміка поголів'я корів, виробництво та середній річний уділ від однієї корови, кг

З даних табл. 1 видно, що основними постачальниками сировини на переробне підприємство виступають господарства населення, їх відсоток у загальній кількості закупленого молока у 2008 р. склав майже 79,1 %, натомість відсоток сільськогосподарських підприємств – лише 17,9 %, та 3,0 % мають інші господарські структури, до складу яких входять виробничі кооперативи (в Житомирській області їх налічується 39). Крім того щорічно відбувається зменшення обсягів закупівлі сировини, за останні два роки – на 60,2 тис. т (2008 р. – 266,6 тис. т, а у 2007 р. – 326,8 тис. т молока), що призводить молокопереробні підприємства до сировинного «голодування».

Таблиця 1. Надходження молока та молочних продуктів на молокопереробні підприємства Житомирської області, тис. т

Постачальник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. у % до 2000 р.
Сільськогосподарське підприємство	99,7	107,4	67,8	60,0	47,9	48,0
питома вага, %	32,0	29,2	22,7	18,3	17,9	< 1,7 раза
Господарства населення	210,8	245,5	221,3	252,4	210,9	100
питома вага, %	67,7	66,6	74,2	77,2	79,1	> 1,16 раза
Інші господарські структури	0,9	15,7	9,0	14,4	7,8	866,6
питома вага, %	0,3	4,2	3,1	4,5	3,0	> 10 раз
Всього	311,4	368,6	298,1	326,8	266,6	85,6

Джерело: розраховано за даними ГУС Житомирської області.

В Україні в 2005 р. 562 підприємства займалися переробкою молока. Можливий середньорічний обсяг переробки молока українськими підприємствами – понад 20 млн. Навіть у разі 100 % промислової переробки молока, що

вироблялося в Україні, надлишкові середньорічні потужності в переробній галузі становили майже 7 млн тонн молока – сировини. Але на промислову переробку спрямовувалося лише 32,4% виробленої в Україні сировини [2]. У Житомирській області на даний час налічується 15 молокопереробних підприємств (до 2005 р. було 19, але з кожним роком по одному підприємству припиняло свою діяльність), які основну частину сировини закупають у господарствах населення. У трійку першості переробних підприємств із закупівлі молока у 2009 р. входять ВАТ «Житомирський маслозавод» (всього – 59529 т, у т.ч. від господарств населення – 44886 т), ДП «Молочний завод «Рейнфорд» (Житомир) (всього – 30712 т, у т.ч. від господарств населення – 27064 т) та ТОВ «Андрушівський маслосирзавод» (всього – 28613 т, у т.ч. від господарств населення – 16083 т).

Згідно зі статистичними даними агропромислового розвитку Житомирської області загальна виробнича потужність переробки молока на добу складає 1990 т, а на рік – 725,9 тис. т. Виробнича завантаженість молокопереробних підприємств у 2009 р. склала 28,7 % від повної, у 2008 р. – 38,03 %, у 2007 р. – 44,6 %. Як бачимо, спостерігається суттєве зниження у завантаженні підприємств. Отже, така ситуація спонукала молокопереробні підприємства компенсувати свої фінансові втрати – підняттям собівартості виробництва продукції за рахунок високих питомих постійних витрат.

Таблиця 2. Потужність молокопереробних підприємств та об'єми заготівлі молока підприємствами, т

Назва підприємства	Потужність підприємства з переробки молока на т за добу/тис. т у рік	Рік			
		2007	2008	2009	2009 р. у % до 2007 р.
ДП «Молочний завод «Рейнфорд» (Житомир)	200/73	38171	30995	30712	80,4
ТОВ «Андрушівський маслосирзавод»	200/73	20181	27583	28613	141,7
ДП «Новоград-Волинський сиркомбінат»	350/127,7	69074	52221	17979	26,0
ДП «Ружин-молоко»	90/32,8	16692	15477	12510	74,9
ТОВ «Рихальський завод сухого молока»	100/36,5	2986	2996	3854	129,0
ДП «Еней» (Романів)	80/29,2	15089	11911	9449	64,2
ДП «Радомілк» (Радомишль)	60/21,9	4258	3648	8	0,18
ПП «Ренет» (Любар)	75/27,3	13225	12521	7915	59,8
ТОВ «Баранівський молокозавод»	40/14,6	3272	1955	1575	48,1
ТОВ «Брусилівський маслозавод»	25/9,1	166	125	843	507,8
ВАТ «Овруцький МКК»	250/91,2	33351	19565	7778	23,3
ТОВ «Бердичівська фабрика морозива»	30/10,9	2278	4449	5341	234,4
ВАТ «Житомирський маслозавод»	280/102,2	67509	60086	59529	88,2
ВАТ «Галіівський маслозавод»	100/36,5	34185	27140	18678	54,6
ТОВ «Корнинсир»	75/27,3	3507	5416	4011	114,4
ТОВ «Молоко-продукт» (Коростень)	не працює	0	0	0	0
ТОВ «Корн-Імпульс» (Малин)	35/12,7	0	0	0	0
ТОВ «Попільнянський молокозавод»	не працює	0	0	0	0
ТОВ «Сири Черняхова»	не працює	0	0	0	0
Всього	1990/725,9	323944	276088	208795	64,4

Джерело: розраховано за даними головного управління АПР Житомирської облдержадміністрації.

Молокопереробні підприємства закупають молоко у різних районах області. На рис. 3 зображено всі райони області, які продають молоко переробним підприємствам у тій чи іншій кількості. Найефективнішими з виробництва молока є Любарський, Новоград-Волинський, Овруцький, Ружинський, Червоноармійський райони. Сумарна кількість виробленого ними молока становила 609,6 тис. т у 2009 році. В кожному районі сільськогосподарські підприємства та ферми мають бути оснащені відповідним обладнанням для охолодження, первинної обробки та збереження якості молока. Також доцільно було б створювати сепараторні пункти, які б приймали молоко від господарств населення, охолоджували та отримували вершки, які б відправляли на молокопереробне підприємство. Для поставки якісного молока залежно від віддаленості району збір сировини проводиться автомобільними цистернами з обов'язковою тепловою обробкою перед завантаженням молока.

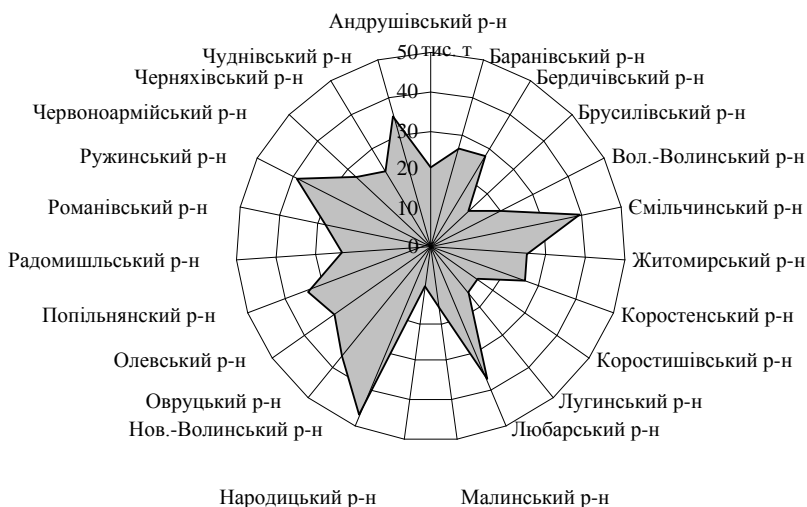

Рис. 3. Сировинні зони по районах Житомирської області

Таким чином, кожне переробне підприємство окреслює свою сировинну зону. Наочним прикладом може послугувати ВАТ «Житомирський маслозавод», який закупає сировину у 25% області, цим самим займаючи провідне місце. Дане підприємство має тісні міжгалузеві зв'язки з 50 сільськогосподарськими підприємствами, з якими співпрацює на основі контрактів. Підприємство має більше ніж 150 приймальних пунктів, деякі навіть розташовані за межами Житомирської області. Реалізація готової продукції відбувається за 36 каналами збуту, які забезпечують підприємству надійність та фінансову стабільність на ринку молокопродуктів.

Варто зазначити, що доцільним є створення в районах області молочарських кооперативів, діяльність яких охоплює заготівлю, первинну переробку, фірмову торгівлю та молокопереробне підприємство. Такі об'єднання дадуть виробникам молока можливості реалізації власної продукції без зайвих ринкових посередників. В основі таких кооперативів лежить контракт, який зобов'язує кожену сторону виконувати певні обов'язки.

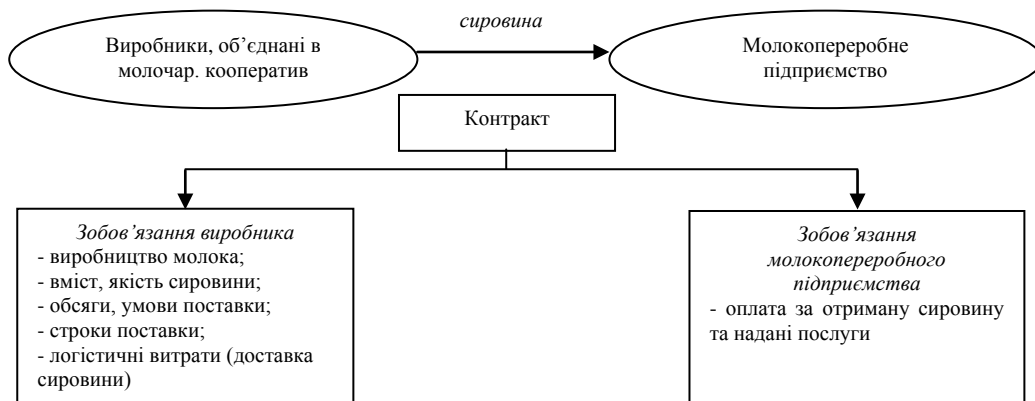

Рис. 4. Схема взаємодії виробників молока з переробним підприємством

Джерело: розроблено автором.

На рис. 4 зображено просту схему взаємодії виробників молока та переробного підприємства. Молокопереробне підприємство зобов'язується приймати сировину відповідного гатунку та жирності, у законтракованих обсягах, покривати транспортні витрати, яких зазнають виробники, приймати сировину у спеціально відведеному місці, а також, найголовніше, вчасно та стабільно здійснювати оплату за отримане молоко. В свою чергу, товаровиробник зобов'язується за контрактом надавати сировину відповідного складу та якості; дотримуватися способів заготівлі; місце заготівлі має відповідати технічним та санітарним нормам; обсяги, строки та умови поставки повинні виконуватися без затримок. Отже такі кооперативи зводять нанівець опортуністичну поведінку економічних агентів та контрактантів.

До переваг таких прямих зв'язків можна віднести швидке надходження молока від виробника до переробного підприємства у відповідній кількості та якості, тому що товарний ринок молока та молокопродуктів має специфічні особливості, пов'язані з їх властивістю – малотранспортабельністю і непридатністю до тривалого зберігання. Отже, повинна бути створена стабільна сировинна зона для переробного підприємства протягом усього року, що гарантує безперебійне надходження молочної сировини на молокопереробне підприємство, і, відповідно, безперебійне забезпечення збуту сировини виробникам, що дає можливість ведення стабільної діяльності та отримання прибутку.

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. Проблема розвитку сировинної бази переробних підприємств є надзвичайно актуальною, оскільки нестача сировини призводить до дефіциту якісних молокопродуктів, зростання цін на них, зменшення споживання молока і, в цілому, завдає шкоди здоров'ю нації.

2. Нееквівалентність обміну між виробниками та переробними підприємствами, зростання витрат на корми призводять до зменшення сировинної бази області та до загострення економічної ситуації в молокопродуктовому підкомплексі.

3. Перспективним шляхом покращення розвитку та стану сировинної бази є створення молочарського кооперативу, який відображає взаємовідносини на основі контрактів та за допомогою яких поєднуються та захищаються інтереси всіх суб'єктів, які беруть участь у контрактації.

4. Контрактні відносини надають упевненості всім учасникам контрактації у веденні ефективної, стабільної господарської діяльності та отриманні прибутку.

5. Молокопереробні підприємства, які входять до молочарського кооперативу, формують оптимальні сировинні зони з обов'язковим урахуванням особистих господарств населення та з метою скорочення обсягів перевезення, часу транспортування сировини і продукції.

6. Розвиток сировинної бази Житомирської області на основі контрактації дозволяє об'єктивно оцінювати об'єми виробництва та закупівлі молока, оскільки виробники сировини завжди мають постійний канал збуту своєї продукції та гарантований прибуток, а переробні підприємства, в свою чергу, отримують стабільне надходження та поступове нарощування обсягів сировини, що дозволяє максимально завантажити потужності переробних підприємств, поліпшити якість й урізноманітнити асортимент, знизити собівартість, а у підсумку – підвищити конкурентоспроможність виготовленої продукції.

Література

1. *Валентинов В.Л.* Регулювання міжгалузевих відносин в системі аграрної політики / *В.Л. Валентинов.* – К.: ІАЕ, 2003. – 332 с.
2. Економіка виробництва молока та молочної продукції в Україні: моногр./за ред. *П.Т. Саблука, В.І. Бойка.* – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 340 с.
3. *Зіновчук В.В.* Місце і роль кооперативів в агробізнесі країн Європейського Союзу / *В.В. Зіновчук* // Економіка АПК. – 2000. – № 2. – С. 80–86.
4. *Зіновчук В.В.* Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / *В.В. Зіновчук.* – К.: Логос, 2001. – 380 с.
5. *Малік М.Й.* Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / *М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан* // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3–9.
6. *Рябокоть В.П.* Наукові основи формування і розвитку агропромислового комплексу / *В.П. Рябокоть* // Економіка АПК. – 1999. – № 6. – С. 50–57.
7. Стан та перспективи молокопродуктового підкомплексу АПК України: моногр./ за ред. *О.М. Шпичака* – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 160 с.

8. Теслюк С.Р. Формування організаційно-економічних відносин молокопереробних підприємств із сировинними базами / С.Р. Теслюк // Економіка АПК. – 2006. – № 9. – С. 31–36.

9. Черевко Г.В. Роль кооперації у розвитку аграрних відносин в Україні / Г.В. Черевко, Ф.В. Горбонос, Н.Ф. Павленчик // Економіка АПК. – 2000. – № 11. – С. 16–19.
